

Lippay János életútja képekben II.

SURÁNYI DEZSŐ

Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ Gyümölcsstermesztési Kutatóintézet,
Ceglédi Kutató Állomás

E-mail: suranyi.dezso@cefrucht.hu

A magyar természettudományok fejlődésében is kiemelkedő szerepet játszott Lippay János. Életútját bemutató tanulmányunk I. részében elsősorban a családi háttere és a két legfontosabb műve bemutatására irányítottuk a figyelmet (Surányi 2018). Ahogy Mátyás király korában nevezetes várkertek (Buda, Visegrád), Esztergomban Vitéz János érseki kertje szerzett hírnevet, Kádár – Priszter (1992) okkal tekinti a török kor idején méltó folytatásának a XVII. századi nyugat-magyarországi (beleértve a Felvidék nyugati felét is) főúri kerteket, pl. Nádasdy Tamás sárvári kertje, még a Bécsi Udvar kertészeti ízlésvilágát sem hagyta érintetlenül (Surányi 1982). Viszont Rapaics (1932 és 1940) óta mintha megfeledezett volna a kulturális emlékezet a koronázó város, Pozsony nevezetes kertjeiről (Királyi várkert, Nádor-kert, Pálffy-kert, Grassalkovich-kert, a városban és a környéken Esterházyak kertjei), amelyek bizonyosan mintát szolgáltattak a Prímási Kert kialakításához, fejlesztéséhez és hosszabb ideig megmaradásához - a Lippay testvérek elhalálása után (1666).

Míg a *Calendarium* és a *Posoni kert* tartalma feldolgozásában számos szerző dolgozott, belőle tanulmányok sora született, addig az érseki udvar Pozsony településének részleteivel kevesen (pl. Ortvy 1991 és 2008) foglalkoztak, akárcsak az akkor új kert „gazdáinak” életével és a kertépítési motivációjukkal. Elsőként Oláh Miklós érsek (1553-1568) vett meg (1. ábra) egy elhagyott szőlőskertet, majd utódai (Verancsics Antal 1569-1573 és Kutassy János 1597-1601) látszólag nem is sokat törődtek a 25-30 ha-os területtel, mert inkább Esztergomban tartózkodtak. Forgách Ferenc (1607-1615), Pázmány Péter (1616-1637) és Lósy Imre (1637-1642) viszont időt, energiát és anyagiakat sem kímélve fejlesztették a kertet. Az igazán nagy fejlődés Lippay György (1642-1666) érseki éveire esik, a személyes és természettudományos érdeklődésének mondhatni a „csúcspontja” lett, amikor a jezsuita rendből „kikérte” öccsét, Lippay Jánost a kert vezetőjének. Az 1666. év tragikus eseményeket hozott: a bíboros-érsek váratlanul meghalt az esztendő januárja 30. napján, majd ugyanilyen tragikus hirtelenséggel hunyt el Lippay János is (június 12-én). A jezsuita rendtagok felismerték a kertnek és tudós társuknak szellemi nagyságát, így jutottak arra az elhatározásra, hogy a Posoni kert III. részét, a *Gyümölcsös kert*-et is kiadják.

1. ábra. Oláh Miklós érsek 1553-1568 (tabula Hungariae lézertérkép.oszk.hu)

Figure 1. Archbishop Miklós Oláh

Az 1667. évben megjelent mű befejezése betűhív átiratban ekként jelent meg. „Édes Magyar kertészem, és gyümölcsös fák körül serényül forgolodo Gazdam, inteni akartalak ez kis toldalekossal s- kerni azon, hogy ennek az könyvnek rövidsége, és kiczinségén meg- ne botankozzál; ha főképpen több irast vartal, és oktatást kertészednek és gazdasagodnak tovabbéli elő- meneteledre. Mert ime velet- lenül az kegyetlen halál, mint egy meg -haragudván az könyvnek Authorára; hogy immár é sok gyümölcsös fákkal, talám valami Paradichomi Élet fát- is hoz- bé az meg- romlott Hazánkban, mellynek gyümölcze eteléből ereiét, és életét a' Magyar Nemzet fulankia ellen ugy meg- vastagithassa, hogy vagy soha, vagy igen kesőre hallyon meg, és így predául nem könnyen essék éhező torkának: ötet magát, mint téged igen szerető Atyádot, és hasznos írot foga elő az Trinchini hévizben, és Szent Iván havának második napján foyta- meg nagy fájdalmakkal az te keserűségre. Kinek immár halála után, hogy pártfogója légyek, mint szerelmes Atyamfiának, és kedves Bátyamnak, rea kenszeritt az felben hagyott írása; melly ha éppen meg- lehetett volna, az mint magában a' io Péter el- intézte vólt, talam nekedis édes kertésem, nagyobb hasznodra, és gyönyörűségre let vólna. De kerlek, vedd ugyan jo néven eztis az keveset, mint kedvedért örömet faradozó Atyadnak harmadik könyvét; és mint hogy ezen a' Világon meg- nem köszönheted néki ebbéli faradságot, mondgy érette a' más Világon lévőért, bár csak egy Mi- Atyankot, és ilyen hala adásodon tudom, hogy lelke meg- nyukszik. Költ Posonba Mind- szent napján, 1666.”¹

A Lippay János életmű kapcsán leggyakrabban csak a szerző természettudományi és kertészeti teljesítménye kerül szóba, de az egyházi tudományosságát feledve elsikkad annak a ténye, hogy ő Lippay János SJ, azaz fogadalmas jezsuita szerzetes volt! Az ellenreformáció szikrázó vitái ellenére olyan személy volt, aki a teológiai tudományok művelésén túl híres botanikus és kertészeti kertet hagyott az utókorra.

¹ eredeti nyomtatás szerinti átirásban (Surányi)

A Lippay fivérek halála után bizonytalanra vált a kert jövője, mert Szelepcsényi György (1666-1685), Széchényi György (1685-1695) és Kollonich Lipót (1695-1707) érsekek érdeklődése más témákra volt inkább tekintettel. Utódaik idején a kert mégis egyfajta „ezüstkort” ért meg, mikor Keresztély Ágost (1707-1725) lett a bíboros-érsek (Rapaics 1940). Esterházy Imre (1725-1745) idején elindult az a folyamat, amely 1773-ban pápai döntéssel hozott sorsdöntő változást Lippay rendje életében. XIV. Kelemen pápa a „*Dominus ac redemptor*” kezdetű bullájával feloszlatta a jezsuita rendet, a döntésnek pedig a Habsburg uralkodó, Mária Terézia még ugyanabban az évben Magyarországon is érvényt szerzett (Szántó 1985). A XVIII. századtól a romlás virágai és a kórok szaporodtak el a kertben (Müller 1714 leírása – idézi Pigler 1925, majd Rapaics 1940), az érseki Nyári Palota pedig, amit még Forgách Ferenc építtetett, kiemelte a birtok jelentőségét egy kert létesítésével. A kert jelenkori története egy másik eseménysor vége, ami a palota XX. század eleji funkcióváltásával kezdődött, a Nyári Palota épülete (2. ábra) ugyanis mára a Szlovák Kormány Hivatala lett, bár a valaha volt növénygyűjtemény sokféleségéből a barokk épület és annak pompás virágoskertje megmaradt. Minderről a személyes látogatás élményén túl az SzMMI (2015) és különféle turisztikai ismertetések látványos képeket adnak. A kert helytörténeti és szakirodalmi ismertetése korunkban is folyamatos, bár sajnós nálunk alig ismert Reháčeková (2013) könyve, pedig magyar fordításban is érdemes lenne megjelentetni, mint az korábban Holčík (1986) munkájával is történt.

2. ábra. Egykori Nyári Palota (emlékhelyek.csevadok.sk)

Figure 2. The former Episcopal Summer Palace

Visszatérve Lippay János szerzetesi pályafutására egy szerkesztett térképünkön (3. ábra) mutatjuk be, hogy sokrétű tehetsége mekkora mozgásteret biztosított számára a rend belső életében, a megmaradt Királyi Magyarországon. Siptár Dániel önzetlen segítségét e helyen köszönöm meg, mert így sikerült a rendi és tudományos pálya állomás-helyeit pontosan megismerni. A levéltári kutatásaink jelenleg is folynak, s nem túlzott a reménykedés, hogy e páratlan életműnek még sok részletét csak ezután fogjuk megismerni: még akár esetlegesen az elveszett művek rejtekhelyét, valamint Lippay kézírását.

3. ábra. Lippay működési helyei (készítette: Surányi)

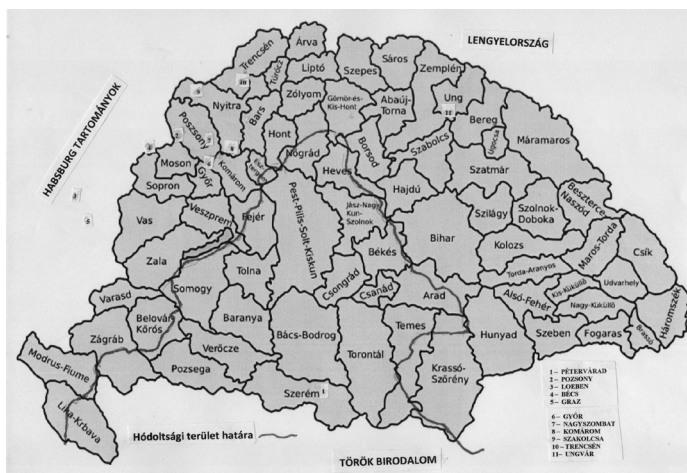

Figure 3. Main sites of Lippay's life

Az is még további kutatások tárgya, hogy a trencsényi Xavéri Szent Ferenc (4. ábra) vagy a nagy-szombati Keresztelő Szent János (egyetemi) titulusú jezsuita templom (5. ábra) kriptájában helyezték-e örök nyugalomra (Ortvay 1991). Pázmány Péter és Lippay György stb. mellé közvetlenül természetesen nem temethették, mert az érseki temetkezési hely volt. Ezért talán Lippay Jánost a rendtagok mellé a trencsényi kriptába temethették. Ami ma azért nem bizonyítható – írott forrás híján, mert a szerzetesrendek szokása szerint fél évszázad elteltével a rendtagok csontjai egy közös osszáriumba kerülnek át. Ma nem tudjuk, hogy a kibontás után korábbi helyükön maradtak-e a csontjai.

4. ábra. Trencsényi Xavéri Szent Ferenc templom és rendház (szabadszöveg mmi.elte.hu)

Figure 4. Piarist Church of St. Francis Xavier (Trencsén)

5. ábra. Nagyszombati Keresztelő Szent János templom (jezsuita.doc)

Figure 5. Saint Joseph Church in Nagyszombat

Összefoglalva a levéltári és szakirodalmi forrásokból nyert kutatásainkat, Lippay János életútja a következő időszakkal mutatható be:

Pétervárad: a család ősenek megmenekülése 1526-ban

Pozsony: 1606. nov. 1. megszületése és alapiskolái (részletek nem ismertek)

Leoben: 1624. okt. 7. beöltözik jezsuita noviciusnak (1624-1625)

Graz: 1626-1628. bölcséletet tanult

Bécs: 1628-1629. folytatja tanulmányait

Győr: 1629-1630. grammatikát tanít

Nagyszombat: 1631. itt is grammatikát tanít

Graz: 1632-1635. még teológiai tanulmányokat is folytatott, bibliikus héber nyelvet tanít

Graz: 1635. márc. 24-én pappá szentelik

Komárom: 1637-1638. hitszónokként és gyóntatóként működik

Győr: 1638-1641. rektor

Bécs: 1642-1645. Pázmáneum igazgatója és az arámi-héber tanára

Nagyszombat (közben): 1643. február 2-án leteszi a negyedik (örök) fogadalmat

Nagyszombat: 1646. vicerektor

Szakolca: 1647-1648. házfőnök és gyóntató

Trencsén: 1649-1652. házfőnök

Nagyszombat: 1653. konviktus igazgatója

Ungvár: 1654-1658. házfőnök, inkább lelkipásztor

A jezsuiták működése a városban Lippay korában nem volt zökkenőmentes, ugyanakkor elmond-

ható, hogy a házfőnök szakszerűen irányította a közösséget (Szirohman 2010), hiszen például a közelmúltban régészeti feltárás során az akkori konyha és étkezde leletanyaga felveti, hogy Lippay a konyhaművészetről tervezett munkájának a gondolata innen ered (Reho 2018). Esetleg a konyhakertek iránti érdeklődése is?

Pozsony: 1658-1666. Érseki Kert vezetése

- A szakirodalomból (Dóczy et al. 1934) megismert munkái, sőt a végleges művek tervezetei is – a *Calendariumban* és a *Posoni kertben* – ebben az utolsó, pozsonyi korszakban születtek:
 - *Calendarium oeconomicum perpetuum* 1661. Pozsony.
 - *De insitione et seminatione* (Oltásról és magvetésről) 1663. Bécs.
 - *Hortenses praeceptiones et deliciae* (Kertészeti tanácsok és passziók) 1664. Bécs.
 - *Posoni kert* 1664. I-II. könyv: Virágos kert – Veteményes kert. Cosmerovius Máté Nyomdája, Bécs.
 - *De fructibus diversissimis producendis* (A legkülönbözőbb gyümölcsstermékekről) 1666. Bécs.
 - *Posoni kert* 1667. III. könyv: Gyümölcsös kert. Cosmerovius Máté Nyomdája, Bécs.
 - Könyvtervek (Lippay közlései alapján a *Calendariumban* és a *Posoni kertben*):
 - A szőlőről
 - Az olasz fákról
 - A konyhaművészetről

Trencsén: 1666. jún. 12. halála

Feltehetőleg az izületei bántalmak miatt választotta a városban a hévízes kúrát. A leírás alapján agyvérzést kaphatott június 2-án, majd néhány nap szenvedés után hunyt el.

Az utókor számára fennmaradt a kiemelkedő életmű, egy alázatos istenhívő emléke (jelszava: „*ad maiorem Dei gloriam*” – Isten nagyobb dicsőségére) és a Prímási Kerthez is köthető Nyári Palota (ma Szlovák Kormányzat épülete) (SzMMI 2015) és Sárkányölő Szent György szobra (6. ábra).

6. ábra. A titokzatos eredetű Szent György-szobor (kozterkep/mapublic)

Figure 6. The statue of Saint George

Irodalomjegyzék

1. Bangert W.V. 2002. Jezsuiták története. Osiris KIADÓ-JTMR, Budapest-Kalocsa.
2. Dócz J., Wellmann I. és Bakics I. (összeáll.) 1934. Bibliographia oeconomica. Hungariae I. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
3. Holčík S. 1986. Pozsonyi koronázási ünnepek 1563-1830. Tatran és Európa Kiadó, Pozsony-Budapest.
4. Kádár Z. és Priszter Sz. 1992. Az élővilág megismerésének kezdetei hazánkban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
5. Müller, J.J. 1714. Entdecktnes Staats-Cabinet. Jena.
6. Ortvy T. 1905. (reprint 1991.) Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben. Wigand P.E. Könyvnyomdája, Pozsony.
7. Ortvy T. 2007. Pozsony város utcái és terei. Óváros. Kalligram Kiadó, Pozsony.
8. Pigler A. 1925. A Pozsonyi Prímási Kert. Napkelet 3(6): 29-34.
9. Rapaics R. 1932. A magyarság virágai. Királyi magyar Természetudományi Társulat, Budapest.
10. Rapaics R. 1940. Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon. Kir. Magy. Egyet. Nyomda, Budapest.
11. Reháčková, T. 2013. Historické záhrady a parky Bratislavy. Trio Publishing, Bratislava.
12. Rehó V. 2018. Jezsuita konyha maradványaira bukkantak Ungváron. Kárpátalja, 897. szám
13. Siptár D. 2017. Forrásértékű levéltári adatok, 1-3.
14. Surányi D. 1982. A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai. Magvető Kiadó, Budapest.
15. Surányi D. 2018. Lippay János életútja képekben I. Kertgazdaság, 50(2): 88-91.
16. Szántó K. 1985. A katolikus egyház története I-II. Ecclesia Kiadó, Budapest.
17. Szirohman, Sz.M. 2010. Novi cerkvi Mukacsibsz'koí Greko-Katolic'koí Eparhií. Mukacsivsz'ka Eparhija, L'viv.
18. SZMMI 2015. Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, Dunaszerdahely.

Life of János Lippay in pictures II.

SURÁNYI, D.

National Agricultural Research and Innovation Centre, Research Institute for Fruit Growing

E-mail: suranyi.dezso@cefrucht.hu

Summary

János Lippay (1606-1666) Jesuit monk contributed to the improvement of sciences, such as theology and philosophy, and also played a significant role in Hungarian natural science. By the support of his brother, György Lippay, he became the lead horticulturist of the archbishop's garden in Bratislava, where he studied practical as well as theoretical aspects of horticulture. His life's work, the "Pozsoni kert" was published in three volumes, "Virágos kert", "Veteményes kert and "Gyümölcsös kert", which are valuable additions of Hungarian cultural and horticultural history.

Szerző

Surányi Dezső - DSc, NAIK Gyümölcstermesztési Kutatóintézet, Ceglédi Kutató Állomás, 2700 Cegléd, Szolnoki út 52.